

Felnőttképzés a felsőoktatásban

Bevezetés

A felnőttképzési törvény alapján felnőttképzésen az iskolarendszeren kívüli szakmai, nyelvi és általános képzéseket értjük, ami a felsőoktatás tekintetében egy meglehetősen szűk értelmezési keretet ad, amelybe a felsőoktatási intézmények – jellemzően továbbképzési intézetei – által folytatott OKJ-s, vállalati, nyelvi, informatikai képzések tartoznak. Tágabb értelemben a felnőttképzéshez sorolható minden olyan képzés, amit felnőtt hallgató (a felsőoktatási intézménnyel hallgatói jogviszonyban) vesz igénybe. Ide sorolhatjuk a részdíós első diplomás képzést, a szakirányú továbbképzést, az újabb diplomás képzéseket.

A 2000-es évektől kezdődően mindkét szintér egyre erőteljesebben volt jelen a felsőoktatási intézmények életében. A 2011. évi felsőoktatási és a 2013. évi felnőttképzési törvény azonban új szabályozást hozott mindkét területen. Az új regulák alapján a felsőoktatási felnőttképzés 2000-es évek elején elindult expanziója mára jelentősen visszaesett. A részdíós képzésben résztvevők számának 2004 óta tartó csökkenése tovább folytatódik, mivel a 2013-ban részdíós képzésre felvett hallgatók száma 42,4%-kal alacsonyabb a 2010. évinél. Pár éven belül további csökkenés várható a kedvezőtlen demográfiai tényezők, valamint a fizetőképes kereslet csökkenése miatt, hiszen a részdíós képzések szinte teljes mértékben önköltséges képzések, ami a résztvevőknek komoly teher, az intézményeknek azonban komoly bevétel (lehet).

A hatályos jogi szabályozás alapján a „két típusú” felsőoktatási felnőttképzés eltérő értelmezést és vizsgálatot igényel, ezért tanulmányomban is külön elemzem a címben megjelölt téma szűkebb és tágabb kontextusát.

A felsőoktatási felnőttképzés fogalomrendszere

A címben szereplő téma körülhatárolása nem könnyű, hiszen a felsőoktatási felnőttképzés fogalmát nem találjuk meg jogszabályokban és stratégiai dokumentumokban. További nehézséget okoz a fogalomértelmezésben, hogy a felsőoktatási, valamint a felnőttképzési terminológia nem egységes, a magyar oktatási rendszer erősen szektorális megközelítésű, és nem az egész életen át tartó tanulás kontextusában vizsgálja és értelmezi a tanulási folyamatot. A négy oktatási alrendszert négy törvény szabályozza, és a hatályos jogi szabályozás tükrében a felsőoktatás és a felnőttképzés külön értelmezést igényel, annak ellenére, hogy mindkét oktatási alrendszerben életkori/jogi értelemben felnőttek vesznek részt.

A téma konkretizálása érdekében a *felsőoktatás, felnőttoktatás és a felnőttképzés* fogalomrendszerét kell körüljárjunk, hogy megvizsgáljuk, találunk-e közös metszetet a különböző területek között.

A *felsőoktatás* az egyetemeken és főiskolákon megvalósuló képzés, amelyben a résztvevők *hallgatói* jogviszony keretében tanulnak.

A *felnőttoktatás* fogalmát a köznevelési törvény így definiálja: „A *tanuló* attól az évtől kezdődően, amelyben nyolc évfolyamos általános iskola esetén tizenhetedik, középiskola és szakiskola esetén huszonegyedik életévét betölti, kizárólag felnőttoktatásban kezdhet új tanévet. A tanuló attól a tanévtől kezdve folytathatja a tanulmányait felnőttoktatás keretében, amelyben a tizenhatodik életévét betölti. A felnőttoktatásban az oktatás megszervezhető a nappali oktatás munkarendje, továbbá esti, levelező vagy más sajátos munkarend szerint (2011. évi CXCV. törvény 60§). A felnőttoktatás tehát – amely pótló funkciót tölt be, és lehetőséget ad a tanköteles életkorban elmaradt iskolai végzettség felnőttkorban történő megszerzésére – nem a felsőoktatásban folyó oktatást-képzést jelenti.

A *felnőttképzés* a felnőttképzést folytató intézmény saját képzési program alapján végzett, iskolarendszeren kívüli tevékenysége, amely célja szerint irányulhat szakmai, idegen nyelvi és általános kompetenciák fejlesztésére.

2003 és 2007 között, az akkori felsőoktatási (1993. évi LXXX. törvény, majd a 2005. évi CXXXIX. törvény) és felnőttképzési törvény (2001. évi CI. törvény) hivatkozott két oktatási alrendszer között, egyértelművé téve a felsőoktatási felnőttképzés fogalmát. A felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvény 3/A§ alapján: „a felnőttképzési törvény 20§ (felnőttképzési szerződés) és a 27§ (személyi jövedelemadó kedvezmény) tekintetében felnőttképzési tevékenységnek minősül a felsőoktatási intézményben a hallgatók részére nyújtott, a felsőoktatásról szóló törvény alapján állami támogatásban nem részesülő, a felsőoktatási törvény hatálya alá tartozó képzés”.

Ezt erősítette meg a 2005. évi CXXXIX. felsőoktatási törvény 56§ (1) bekezdése: „ha a hallgató költségtérítéses képzésben vesz részt, hallgatói jogviszonyából eredő jogaira és kötelezettségeire alkalmazni kell az e törvényben meghatározottak mellett a felnőttképzésről szóló törvény 20 és 27§-ban foglaltakat, azzal az eltéréssel, hogy a szerződésnek tartalmaznia kell a következőket is: a költségtérítés összegét, a költségtérítésért járó szolgáltatásokat, a befizetett költségtérítés visszafizetésének feltételeit”.

Eszerint a költségtérítéses *hallgatókkal* a felnőttképzési törvény szerinti felnőttképzési szerződést kellett kötnie a *felsőoktatási intézménynek*. Ez többlet adminisztrációt rótt mind az intézményre, mind a hallgatóra, cserébe azonban a hallgató igénybe vehette a személyi jövedelemadó-kedvezményt. A felnőttképzés finanszírozásának indirekt forrásként vezették be 2003-ban a személyi jövedelemadó-kedvezményt, amelyről a személyi jövedelemadóról szóló törvény (1995. évi CXVII. törvény) rendelkezett. Az adókedvezmény a képzési költség 30%-a, maximum 60 ezer forint lehetett. Ezt a lehetőséget 2004-ben kb. 80 ezren vették igénybe, 1,7 milliárd, 2005-ben 2,5 milliárd forint értékben. A 2003 és 2007 között működő rendszert 2007-ben megszüntették. Hibának ítéltető, hogy a konstrukciót és az azt szabályozó rendeletet nem átdolgozták, hanem eltörölték. Ez volt a felnőttképzési finanszírozási rendszer egyik – ha nem az egyetlen – olyan eleme, amely a képzési költségek megosztása terén, hosszabb távon előremutató lehetett volna annak érdekében, hogy mind az állam, mind a felnőtt tanulók is részt vállaljanak a tudás bővítésében, és amely növelte volna a képzésben résztvevők autonómiáját és a képzés iránti valós keresletet. Azokban az európai országokban, ahol magas a felnőttképzésben való részvétel, működik az egyéni adókedvezmény rendszere (Farkas, 2013, 125-126. o.).

A szak- és felnőttképzést érintő reformprogram végrehajtásához szükséges törvények módosításáról szóló 2007. évi CII. törvény megszüntette a személyi jövedelemadó-kedvezményt, és ezzel együtt hatályon kívül helyezte a 2001. évi CI. felnőttképzési törvény 3/A§-t. Azóta nincs egyértelmű jogi háttér a felsőoktatási felnőttképzésnek, és nincs közös metszete a két oktatási alrendszernek.

A felnőttképzés fogalmát és tevékenységét ma is a felnőttképzési törvény szabályozza. E törvény alapján felnőttképzésen az iskolarendszeren kívüli képzési tevékenységet értjük. Ez azonban egy meglehetősen szűk értelmezési keretet ad témánk szempontjából, amelybe a felsőoktatási intézmények – jellemzően felnőttképzési/szak/továbbképzési intézetei – által folytatott OKJ-s, vállalati, nyelvi, informatikai és egyéb képzések tartoznak. Ezért bővíteni szükséges az értelmezési kontextust, így a felsőoktatási felnőttképzéshez sorolunk minden olyan képzést, amit felnőttek hallgatói jogviszonyban vesznek igénybe. Ebben az összefüggésben egy újabb kérdés merül fel, nevezetesen, hogy kiket és milyen szempontok alapján tekintünk felnőtteknek, illetve felnőtt hallgatóknak.

A felsőoktatási törvényben nincs kimondott utalás a felnőtt hallgatókra. A törvény mindössze annyit rögzít, hogy a felsőoktatásban a képzés megszervezhető teljes idejű képzésként, részdíjs (azaz levelező vagy esti) képzésként, továbbá távoktatásként. Életkori értelemben a jogi nagykorúsággal azonosítjuk a felnőtt létet, ugyanakkor a felnőttiség számos más társadalmi, gazdasági, pszichikai jellemzővel rendelkezik. Nehézséget okoz, hogy a felnőttképzési statisztikai rendszerek eltérő adatgyűjtési módszertana miatt más adatokat szolgáltat a KSH, az OSAP vagy az EUROSTAT. A Központi Statisztikai Hivatal felnőttoktatásra vonatkozó adatsoraiban azok a felnőttek szerepelnek, akik az iskolarendszerű közoktatás és szakképzés, valamint a felsőoktatás körén kívül eső, szervezett formában folyó meghatározott hatósági bizonyítvány, jogosítvány, vagy valamely foglalkozás, munkakör ellátásához szükséges képesítés megszerzésére felkészítő oktatásban, képzésben vesznek részt (Központi Statisztikai Hivatal 2003, 331. o.). Ebbe a csoportba tehát a felsőoktatási felnőttképzésben résztvevők nem tartoznak bele. Az EUROSTAT klasszifikációs rendszere nem tartalmaz közvetlen definíciót a felnőttoktatásra, felnőtt tanulóra/hallgatóra vonatkozóan, ugyanakkor a felsőoktatási felnőttképzést bemutató adatsorok azokra a 30 éven felüliekre vonatkoznak, akik még nem rendelkeznek felsőfokú iskolai végzettséggel (European Commission, 2006).

A nemzetközi kutatási adatokat vizsgálva azt találjuk, hogy a nem közvetlenül érettségi vizsga után belépő, tanulmányait megszakító, 25 éven felüli, már munkatapasztalatot szerzett, a hagyományos (nappali tagozatos) hallgatóktól eltérő képzési formában tanulókat tekintjük felnőtt hallgatóknak. Mind a magyar, mind a nemzetközi gyakorlatban eltérőek tehát az értelmezési keretek. A különböző definíciók közös halmaza, hogy a felnőtt hallgató fogalma az életkoron kívül az előzetesen megszerzett tudásban, munkatapasztalatban és foglalkoztatotti státuszban ragadható meg leginkább.

A fenti okfejtés alapján jelen dolgozat értelmezésében a felsőoktatásban tanuló felnőttek három nagy csoportját különböztethetjük meg:

1. a felsőfokú végzettségi szintet biztosító, részdíjs képzésben részt vevő hallgatók;
2. a felsőfokú végzettségi szintet nem biztosító, részdíjs képzésben részt vevő hallgatók;
3. az iskolarendszeren kívüli felnőttképzésben részt vevő felnőttek.

Bár mindhárom csoportban felnőttek tanulnak, a három csoport külön értelmezést és vizsgálatot igényel. Ennek megfelelően a továbbiakban a három csoport jellemzőit külön-külön elemzem.

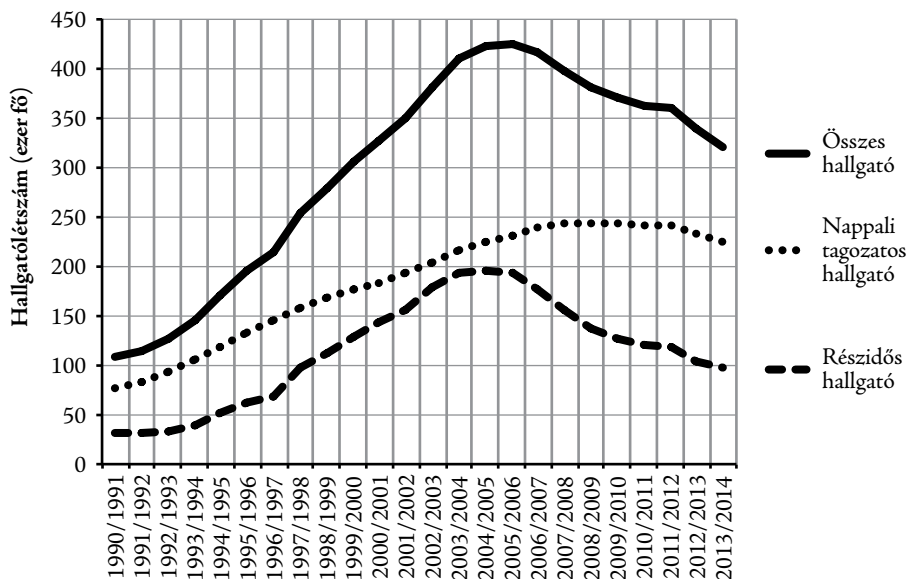
1. A felsőfokú végzettségi szintet biztosító, részidős képzésekben részt vevő hallgatók jellemzői

Ez a csoport jelenti a felsőoktatási felnőttképzés legnagyobb területét. Ebben az esetben jellemzően a felsőoktatás egymásra épülő, osztott vagy osztatlan képzésként megszervezhető részidős alap- és mesterképzéséről van szó. Jelen tanulmánynak nem tárgya a doktori (PhD, DLA) képzés sajátosságainak részletes bemutatása, de annyit mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy a részidős doktori képzés is az elemzett felsőoktatási felnőttképzés kategóriájába tartozik. Részidős doktori képzésben való részvételre a 2000/2001-es tanévtől van lehetőség. Az elmúlt 15 évben évente összesen kb. 7 ezer fő vett részt doktori képzésben, egynegyedük levelező tagozaton tanult. A 2013/2014-es tanévben 7 347 hallgatóból 1 869 volt a részidős képzésben résztvevők száma.

A részidős képzés lehet esti vagy levelező munkarend szerint szervezett képzés. A részidős képzésben részt vevő hallgatókra vonatkozóan semmilyen speciális rendelkezést (pl. a tanulástámogatásra vonatkozóan) nem tartalmaz a felsőoktatási törvény, csak a részidős képzés óraszámát szabályozza, miszerint a részidős képzés tanítási óráinak száma a teljes idejű képzés tanóráinak legalább 30%-a, legfeljebb 50%-a lehet.

A rendszerváltást követően a felsőoktatási expanzió (amelyen itt és most a hallgatói létszám növekedését értem) a részidős hallgatók esetében jóval erőteljesebb volt, mint a nappali tagozatos hallgatók körében. A „hagyományos” hallgatói létszám növekedése 2008-ig tartott. 1990-ről 2008-ra a nappali tagozaton tanulók száma háromszorosára (76 601 főről 242 928 főre) emelkedett. 2008 és 2011 között stagnálást, az utóbbi három évben pedig enyhe csökkenést figyelhetünk meg a „hagyományos” hallgatók létszámában (1. ábra).

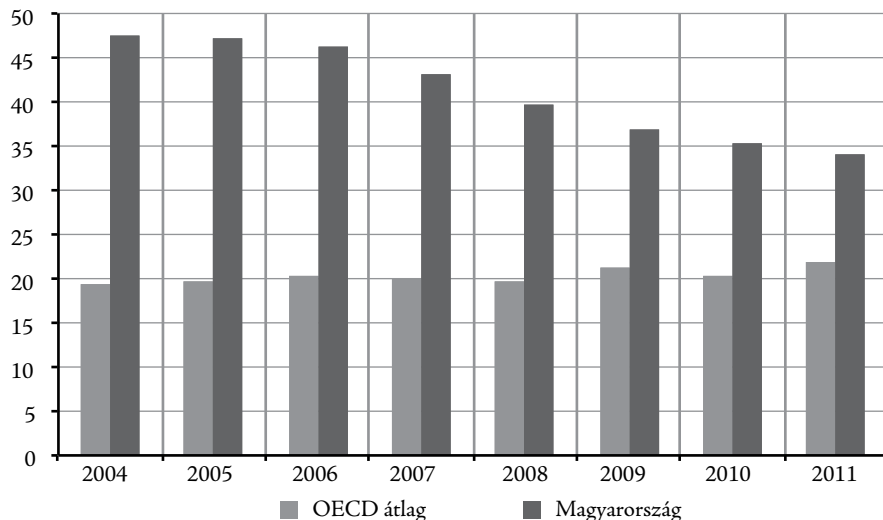
1. ábra A felsőfokú végzettségi szintet biztosító képzésekben részt vevő hallgatók száma

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2013 alapján saját szerkesztés

A részdős képzésben résztvevők létszáma a 2004/2005-ös tanévben érte el a csúcspontot. 1990-ről 2004-re a részdős hallgatók száma hatszorosára (31 775 főről 196 008 főre) emelkedett. 2004-től jelentős csökkenés figyelhető meg, és a 2013/14-es tanévben a 2004-es létszámnak már csak a fele (96 520 fő) tanult részdős képzésben (1. ábra).

2. ábra A felsőfokú végzettségi szintet biztosító részdős képzésben részt vevő magyar hallgatók aránya az OECD-átlaghoz viszonyítva (%)

Forrás: OECD 2006-2013 adatai alapján saját szerkesztés

Magyarország sokáig jóval az OECD átlag felett teljesített a felsőfokú végzettségi szintet biztosító (ISCED 5A), részdős képzésben tanuló hallgatók esetében. 2004-ben az összes hallgató 47,6%-a volt részdős, 2011-ben ez az arány 34%-ra csökkent (2. ábra). Magyarországhoz hasonlóan magas a részdős képzésben résztvevők aránya Lengyelországban, Svédországban, Finnországban. 10% alatti a részdős képzésben résztvevők aránya Csehországban, Németországban, Dániában.

A részdős képzéssel szemben – sok más mellett – rendszerint két kritika fogalmazódik meg. Az egyik, hogy a részdős képzésekben a nappali tagozatos képzésre sikertelenül felvételizők vesznek részt. A felvételi adatok alapján azonban nem igazolható ez az állítás. Az elmúlt években mindössze 4-6% között van azoknak a jelentkezőknek az aránya, akik a sikertelen nappali tagozatos felvételi miatt tanulnak részdős képzésben (1. táblázat). Ez az alacsony arány arra utal, hogy a részdős képzésre történő jelentkezés tudatos döntés eredménye.

1. táblázat Részdős képzésre felvett, első helyen nappali tagozatos képzést megjelölők az összes felvett hallgató százalékában

Év	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
(%)	4,8%	6,6%	4,3%	4,9%	4,4%	4,9%	4,8%	4,0%

Forrás: Garai 2014

Ha életkori bontásban vizsgáljuk meg a részdíds képzésre felvettek arányát, akkor azt találjuk, hogy jellemzően a 21 év alatti jelentkezők választják a részdíds képzést, ha nem sikerült bejutniuk a nappali tagozatra. Az életkor növekedésével egyre csökken ez az arány, már a 22-24 év közötti korosztályban is átlagosan csak 6%-os, a 30 év feletti korosztályban pedig kevesebb mint 1% (2. táblázat).

A részdíds képzésben résztvevők korstruktúrája is jelentősen átalakult az utóbbi évtizedben, és egyre nagyobb a 30 év felettiek aránya, akik életkoruknál és munkaerő-piaci státuszuknál fogva is egyértelműen részdíds képzésre jelentkeznek. Saját oktatói tapasztalatom alapján is azt mondhatom, hogy a részdíds hallgatók között egyre jelentősebb mértékben vannak jelen azok, akik adott szakterületen dolgoznak, és szeretnék tudásukat rendszerbe foglalni, bővíteni és hivatalos dokumentummal is igazolni.

2. táblázat Részdíds képzésre felvett, első helyen nappali tagozatos képzést megjelölők az összes felvett hallgató százalékában korosztályonként (%)

Év	-21	22-24	25-29	30 és felette
2006	20,25	5,01	1,05	0,55
2007	21,21	6,94	1,70	0,96
2008	16,15	4,17	1,06	0,50
2009	20,89	5,79	1,39	0,62
2010	20,94	6,30	1,38	0,77
2011	21,50	7,10	2,07	0,75
2012	20,57	6,72	2,07	0,70
2013	16,20	6,25	1,46	0,61

Forrás: Garai 2014.

A másik kritika, amely időről időre megfogalmazódik, hogy a részdíds képzésen tanulókkal szemben támasztott követelményrendszer lényegesen elmarad a nappali tagozatosok követelményrendszerétől, és a felsőoktatásban a részdíds képzésben lényegében „álkreditek alapján áldiplomákat adnak ki” (Polónyi, 2012). A nemzetközi gyakorlatban két irány rajzolóódik ki a részdíds tanulmányokra vonatkozóan. Egyes országokban (pl. Írország, Litvánia) a teljes és a részdíds tanulmányok közötti különbségtétel a munkaterhelésben van, azaz a részdíds képzésben résztvevők kevesebb kreditet szereznek meg egy tanév alatt, ezért hosszabb ideig tanulnak, mint a teljes idejű képzésben részt vevő hallgatók (Mondolat 2011, 38-39. o.). Más országokban a munkaterhelés nem tér el, de a kontaktórák száma igen.

Magyarországon a részdíds képzésben „hivatalosan” azonos a követelményrendszer, a hallgatói munkateher és a képzési idő. Bár a hatékony felnőttképzés módszertani szempontból számos sajátossággal rendelkezik, a felsőoktatási intézmények a részdíds képzésben részt vevő felnőtt tanulók egyetlen sajátosságát veszik figyelembe, a munka melletti tanulásból fakadó időhiányt. Ezért eltérés a kontaktórák számában és a konzultációk szervezésének módjában van. A részdíds képzésben általában a teljes idejű képzés óraszámának 30%-át teljesítik a hallgatók, a konzultációk megtartására pedig tömbösítve, jellemzően péntek-szombati napokon kerül sor. A csökkentett óraszámából, az életkorból, a családi helyzetből, a hallgató munkaerő-piaci státuszából fakadó természetes hátrányok kompenzálása megfelelő módszerekkel azonban nem kap megfelelő figyelmet. A kontaktórák száma és a hallgatói teljesítmények között tapasztalataim szerint nem mutatható ki egyenes

arányosság. Ha mégis feltételezzük, hogy a részidős képzésben a követelményrendszer és az oktatás színvonala alacsonyabb, akkor az a felsőoktatási rendszer és az azt működtető szereplők hibája. Nem szükségszerű, hogy a részidős képzésben kevesebbet követeljenek az oktatók, és kevesebbet tanuljanak a hallgatók. Ez elkerülhető a tudatosabb tanulás-szervezési és oktatásmódszertani eljárások alkalmazásával; új, rugalmas tanulási utak biztosításával; a tanácsadás és támogató szolgáltatások erősítésével; a munkatapasztalat során vagy más, nem formális környezetben szerzett tanulási eredmények azonosításával és validálásával; ismeretmegtartó vagy megújító rész képzések szervezésével; az oktatók képzésével. Ezek a módszerek és eljárások több időt és energiát követelnek az oktatótól. Mivel a felsőoktatásban oktatóknak semmilyen kötelező továbbképzése nincs, és az oktatók hallgatók általi minősítése vagy formális, vagy semmilyen következménnyel nem jár, jelen pillanatban az oktató saját szakmai igényességén és erkölcsi tartásán múlik, hogy mennyire képes megfelelni a változó szerepegyüttesnek, alkalmas-e a megújult tudástartalmak közvetítésére és a „nem hagyományos” hallgatók tanulásának hatékony támogatására.

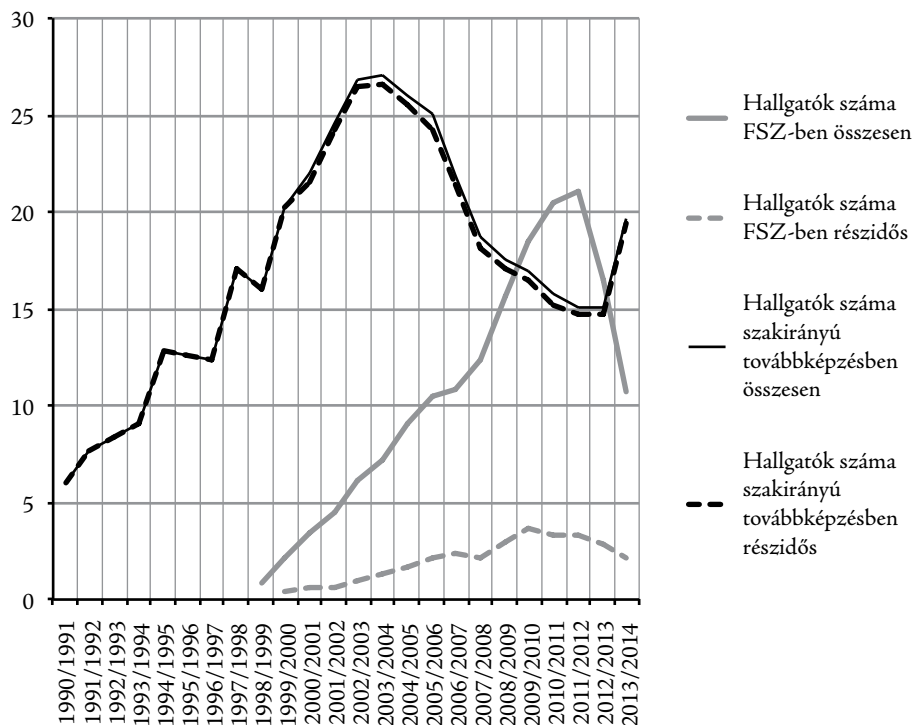
A képzés eredményességének sokféle feltétele van. De leginkább meghatározó a tanári munka minősége, így a részidős képzési folyamat eredményességének is legjelentősebb faktora az oktató szakmai, andragógiai, módszertani, kommunikációs, mediációs és emberi felkészültsége.

A TÁMOP 4.1.4-08/1-2009-0002 projekt keretében, a Mondolat Iroda által 2011-ben megvalósított *Minőségfejlesztés az oktatásban* című kutatás eredményei azt mutatják, hogy a kutatásban részt vevő oktatók körülbelül fele különböző szintű pedagógus végzettségű, akik leginkább a felsőoktatás területén rendelkeznek oktatási gyakorlattal, háromnegyed részük saját bevallása szerint még soha nem vett részt felnőttképzés-módszertani továbbképzésen, felnőttoktatási gyakorlatuk ösztönszerű. Ugyanakkor jelen van a kiscsoportos foglalkozás iránti igény, a korszerű tanulás-szervezési, pedagógiai módszerek alkalmazásának vágya. Joggal tehetjük fel a kérdést: a hazai felsőoktatási ranglisták szempontjai között miért nem szerepel az oktatók kompetenciájával, a kompetencia alapú oktatással kapcsolatos kérdés? Az oktatók minősítése elsősorban miért csak a tudományos munka, a publikációk száma alapján történik? Ez oda vezet, hogy az oktatók sokkal inkább a saját kutatási eredményeiket tartják fontosnak, és legkevésbé a hallgatók önálló tanulásának támogatását! (v. ö. *Mondolat*, 2011).

2. A felsőfokú végzettségi szintet nem biztosító, részidős képzésekben részt vevő hallgatók jellemzői

A felsőoktatás tekintetében felsőfokú végzettségi szintet nem biztosító képzések a *felsőoktatási szakképzés* (korábban felsőfokú szakképzés) és a *szakirányú továbbképzés*. Ezeknek a képzéseknek talán kevesebb jelentőséget tulajdonítunk, pedig ma már – a folyamatosan változó és kiszámíthatatlan körülmények között működő gazdasági folyamatok okán – nincs szoros összefüggés a felsőfokú végzettség szintje, szakmai területe és a későbbi munkafeladat, karrier között. Így a rövid idejű, gyakorlatorientált képzések tudják leginkább biztosítani a képzettség és a munkakör közötti megfelelést, harmóniát.

3. ábra Felsőfokú végzettségi szintet nem biztosító képzésben részt vevő hallgatók száma (ezer fő)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2013 alapján saját szerkesztés

A felsőfokú végzettségi szintet nem, de felsőfokú államilag elismert OKJ-s szakképesítést biztosító *felsőfokú szakképzés* 1998-ban került bevezetésre. 2012-ben a felsőfokú szakképzés *felsőoktatási szakképzésre* változott, amely képzés során felsőfokú (de nem OKJ-s) szakképzettség szerezhető, amelyet oklevél tanúsít. A felsőoktatási szakképzésre tekintettel kiállított oklevél önálló végzettségi szintet nem biztosít. A felsőfokú szakképzésben 2011-ig folyamatosan emelkedett a létszám. A 2011/2012-es tanévben 21 115 hallgató tanult ezen a képzési szinten, az utóbbi két évben a felsőoktatási szakképzés változásai és szűkülő képzési kínálata miatt azonban meredek létszámcsökkenés mutatkozik. A részdíjs képzés sosem volt domináns a felsőfokú szakképzésben, évente átlagosan kettő ezer fő körül mozog, de 3 600 fő fölé sosem emelkedett a hallgatók száma (3. ábra).

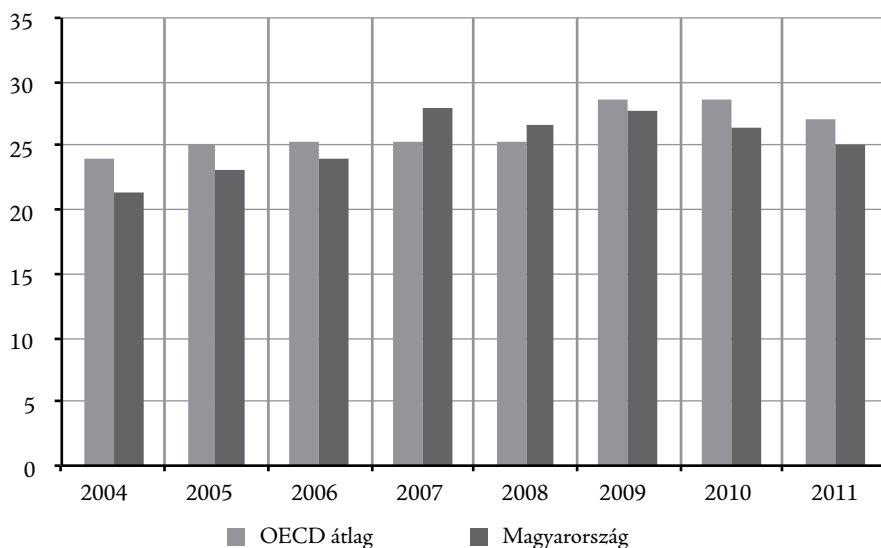
A *szakirányú továbbképzések* már megszerzett végzettségre és meghatározott szakképzettségre épülő, újabb végzettséget nem adó képzések, amelyek speciális szakirányú szakképzettséget tanúsító oklevél kiadásával zárulnak. A szakirányú továbbképzések között említést érdemel néhány szakma (pl. orvosok, jogászok, mérnökök) értelemszerűen zárt, de jól szervezett, részben működési feltételként kötelező továbbképzési rendszere.

A jellemzően 4 féléves szakirányú továbbképzéseken nem tömeges a részvétel. A hallgatók száma a 2003/2004-es tanévig lassan, de folyamatosan emelkedett (27 074 főben

csúcsosodott), 2004 óta azonban jelentősen csökkent. Valószínűleg ez visszavezethető arra az okra is, hogy a 2008-tól bevezetett mesterképzések két tanév alatt magasabb szintű végzettséget adnak, így népszerűbbek, mint az újabb végzettséget nem adó szakirányú továbbképzések. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy míg a szakirányú továbbképzésekbe a képzési területtől eltérő elővégzettséggel is be lehet kapcsolódni, a mesterképzések esetében konkrétan meghatározottak a belépéshez figyelembe vehető végzettségek, illetve a bemeneti követelményt kreditpótlással mindenképpen kompenzálni szükséges.

A szakirányú továbbképzéseken – a képzés funkciójából adódóan is – domináns, szinte kizárólagos a részidős képzési forma (3. ábra).

4. ábra A felsőfokú végzettségi szintet nem biztosító részidős képzésben részt vevő hallgatók %-os aránya az OECD-átlaghoz viszonyítva

Forrás: OECD 2006-2013 adatai alapján saját szerkesztés

A felsőfokú végzettségi szintet nem biztosító (ISCED 5B) részidős képzéseken tanulók aránya az OECD-átlag szintjén (21-27% között) van Magyarországon is (4. ábra). Rendkívül magas (70% feletti) az ISCED 5B típusú képzéseken a részvétel például az Egyesült Királyságban és Svájcban, alacsony (10% alatti) Svédországban és Spanyolországban.

Felsőoktatási tendenciák 2010 után

A 3. táblázat a felsőoktatásba jelentkező és felvett hallgatók számát mutatja az elmúlt négy évben. 2013-ra a jelentkezők száma 34,5%-kal, a felvett hallgatók száma 26,5%-kal, az államilag finanszírozott hallgatók száma 21,1%-kal csökkent. A legnagyobb visszaesés a részidős hallgatóknál jelentkezik, ahol a 2013-ban felvett hallgatók száma 42,4%-kal alacsonyabb a 2010 évinél. Folyamatosan csökken a felsőoktatás állami támogatása. A 2013/2014-es tanévre 35%-kal kapnak kevesebb támogatást a felsőoktatási intézmények, mint 2010-ben.

3. táblázat A felsőoktatásba jelentkező és felvett hallgatók száma minden képzési szinten és formában

	Jelentkezők száma összesen (fő)	Felvett hallgatók száma összesen (fő)	Felvett részidős hallgatók száma (fő)	Államilag finanszírozott hallgatók száma (fő)	Állami támogatás mértéke (e Ft)
2010/2011	125 983	98 208	28 769	68 622	190 676 446
2011/2012	125 735	98 144	28 699	67 035	182 277 200
2012/2013	93 426	80 136	19 822	51 308	165 010 548
2013/2014	82 569	72 159	16 636	54 209	123 251 600
Csökkenés mértéke 2013-ra 2010-hez képest (%)	34,5%	26,5%	42,4%	21,1%	35,4%

Forrás: Felvi 2014 és Magyar Rektori Konferencia 2013 adatai alapján saját szerkesztés

A jelentkező és felvett hallgatók számának csökkenését sokan a demográfiai tényezőkkel magyarázzák. A demográfiai tényezők ugyan éreztetik hatásukat, de egyelőre még közel sem ilyen mértékben. Néhány év múlva azonban már jelentős lesz a demográfiai csökkenés a felsőoktatásba lépők korcsoportjában is. 2016-ra 16,2%-kal csökken a 20 évesek száma, amely csökkenés még jelentősebb (24,7%-os) lesz 2020-ra.

Az elmúlt évek hallgatói létszámának csökkenését sokkal inkább az oktatáspolitikai változások okozzák.

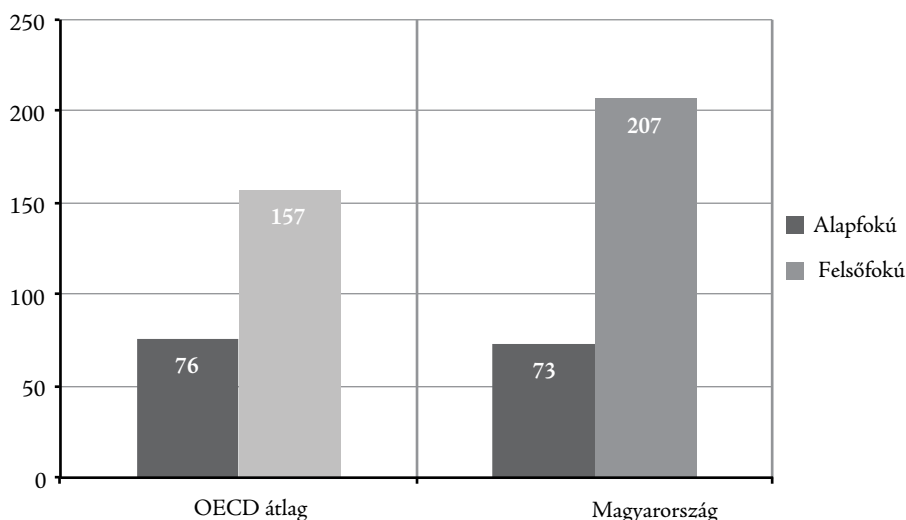
Az európai oktatáspolitikai gondolkodást alakító „Gondoljuk újra az oktatást” stratégia leszögezi, hogy 2020-ig várhatóan 34%-ra emelkedik a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya a 2010 évi 29%-ról. Ugyanebben az időszakban 23%-ról 18%-ra csökken azoknak a munkahelyeknek, munkaköröknek az aránya, ahol elegendő az alacsonyabb iskolai végzettség. Kiemeli a transzverzális készségek fejlesztésének szükségességét, amelyek felkészítik az egyéneket a változatos és kiszámíthatatlan viszonyokhoz való alkalmazkodásra (European Commission, 2012). Ezzel összefüggésben – és jórészt ellentétben – nálunk a következő tendenciák ismerhetők fel a felsőoktatásban: bizonytalan és kiszámíthatatlan felsőoktatási környezet, folyamatosan változó oktatáspolitikai elképzelések, csökkenő kerszámok, 16 szakon irreálisan magas ponthatár az államilag finanszírozott helyekre történő bekerüléshez. Ezekről a problémákról elég sok szó esik a szakmai diskurzusban, de a mindennapokban is, ugyanakkor kimaradt a közbeszédből, hogy több alapszak esetében a bejutás feltételül szabták az emelt szintű érettségit. Érinti ez azokat a felnőtteket, akik munka mellett szeretnének jelentkezni a felsőoktatásba, levelező tagozatra, és még a két-szintű érettségi bevezetése előtt fejezték be a középiskolát. Ha valaki most 30-40 évesen akar belépni bizonyos alapszakokra, akkor először legalább egy tantárgyból emelt szintű érettségit kell tennie ahhoz, hogy meg tudja kezdeni az alapszakos tanulmányait. Vajon mekkora annak az esélye, hogy ezt vállalni tudják egy olyan érettségi rendszerben, amelyben nem tanultak és nem vizsgáztak? Ez a döntés súlyosan korlátozza a tanuláshoz való jogot és hozzáférést.

A bekerülési esélyek korlátozása a felsőoktatásban tovább csökkenti az oktatási rendszer képességét arra, hogy kielégítse az egyre nagyobb és egyre változatosabb tanulási igényeket.

A felsőoktatás pozitív gazdasági és társadalmi hatásainak elemzése külön tanulmányba kívánczik, ugyanakkor egy adatot érdemes itt szerepeltetni. Míg az OECD-országokban

a felsőfokú végzettségűek átlagosan másfélszer többet keresnek a középfokú végzettségűeknél, addig Magyarországon több mint kétszeres a felsőfokú végzettségűek kereseti előnye (5. ábra). Ezzel az adattal Chile és Brazília után a harmadik helyen vagyunk az OECD-országok között. A tanulás tehát jövedelmező befektetés, hazánkban a tanulásba fektetett összeg magas hozammal jár az egyén számára.

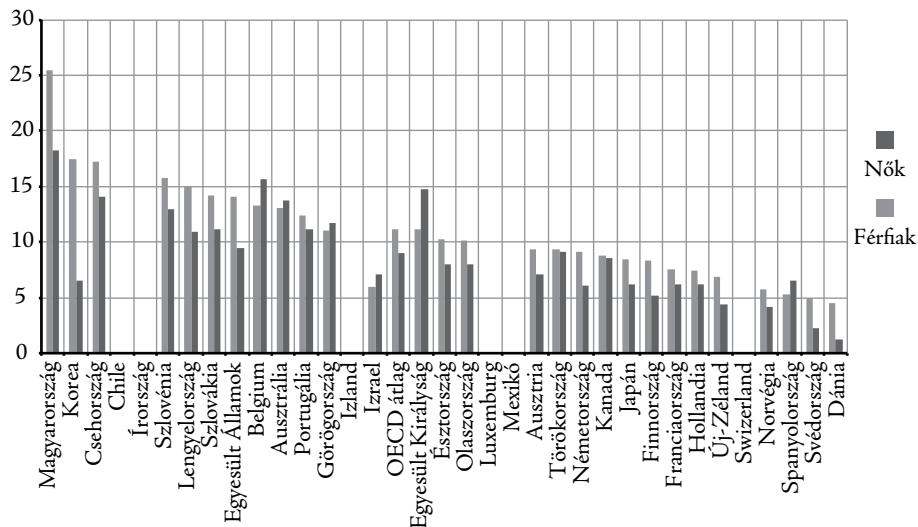
5. ábra Diplomás prémiumjövedelem az érettségizettekhez képest 2011-ben (%)

Forrás: OECD 2013:100 alapján saját szerkesztés

A felsőoktatás egyéni hasznán kívül érdemes megvizsgálni a társadalmi hasznosságát is. A felsőfokú végzettség minden országban magasabb jövedelmi előnyöket hordoz, de Magyarországon ez a különbség kiemelkedően magas. A felsőoktatás társadalmi (közösségi) belső megtérülési rátája Magyarországon a legmagasabb az OECD-országok között, a férfiak esetében 25,4%, a nők esetében 18,2% (6. ábra), mindkét esetben több mint kétszerese az OECD-átlagnak.

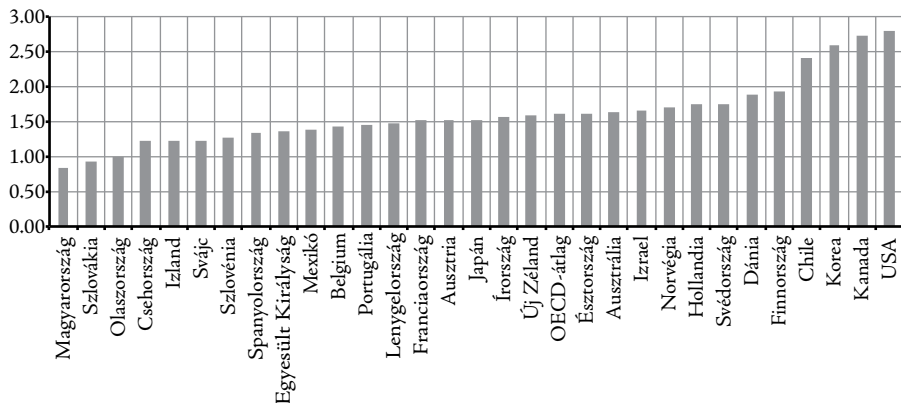
6. ábra A felsőoktatás társadalmi belső megtérülési rátája az OECD-országokban 2009-ben (%)

Forrás OECD 2013: A7.4a és A7.4b táblázat adatai alapján saját szerkesztés

A magasan képzett felnőttek az alacsony szociális ráfordításokkal és a magasabb adófizetéssel, valamint a nagyobb mértékű fogyasztással gazdaságilag is közvetlenül hozzájárulnak a társadalom jólétéhez. A számadatok világosan mutatják, hogy az oktatás jó befektetés nemcsak az egyén, hanem az állam és a társadalom számára is. Olyan befektetés, amelyből a 2010-es adatok tanulsága szerint Magyarország az OECD-országok közül a leginkább profitál (OECD 2013, 132. o.), és ezt az egyéni és társadalmi hasznot viszonylag kis költségárfordítással lehet elérni, hiszen a magyar állam a GDP mindössze 0,84%-át költötte a felsőoktatásra 2010-ben, a legkevesebbet az OECD-országok közül, azok átlagának kb. felét.

7. ábra A felsőoktatásra fordított kiadás a GDP arányában (%)

Forrás: Education at a Glance 2013 OECD 2013 (B2.4 táblázat alapján)

1995 és 2005 között a GDP 5,3%-át fordítottuk oktatási kiadásokra. 2005-től ez csökkenő tendenciát mutat. 2010-ben a GDP 4,6%-át költöttük az oktatási rendszerre, amely adattal az OECD 33 országa közül az utolsók voltunk (OECD 2012). 2012-ben ez az arány már csak 4,3% volt. A felsőoktatás finanszírozása 1% alá csökkent. Ha ez az arány tartóssá válik, akkor a már most is érzékelhető rendszerfenntartási problémák állandósulnak.

3. Az iskolarendszeren kívüli felnőttképzésben részt vevő felnőttek jellemzői

A felsőoktatási felnőttképzésben résztvevők harmadik csoportját a felsőoktatási intézmények által szervezett iskolarendszeren kívüli felnőttképzésben résztvevők alkotják. Az iskolarendszeren kívüli képzés résztvevői nem állnak a képző intézménnyel a nemzeti köznevelésről szóló törvényben vagy a nemzeti felsőoktatásról szóló törvényben meghatározott tanulói vagy hallgatói jogviszonyban (2013. évi LXXVII. törvény 2§ 17.). Ez a képzési forma tehát a felsőoktatási intézmény által szervezett, de a felnőttképzési törvény hatálya alá tartozó, nem hallgatói jogviszonyban szervezett képzéseket jelenti.

Az első felnőttképzési törvény (2001. évi CI. törvény) hatályossági ideje alatt, 2002 és 2013 között a felsőoktatási intézmények pozitív diszkriminációban részesültek. Ez azt jelentette, hogy amennyiben a felsőoktatási intézmények nyilvántartását vezető szerv a szakirányú továbbképzést, illetve a felsőoktatási törvény 56§ (1) bekezdésében meghatározott költségterítéses képzést folytató intézmények jegyzékét megküldte a Felnőttképzési Akkreditációs Testület (továbbiakban: FAT) számára, úgy a FAT akkreditációs eljárás lefolytatása nélkül intézményakkreditációs tanúsítványt állított ki a felsőoktatási intézmény számára (2001. évi CI. törvény 12§ (6) bekezdés). Ugyancsak akkreditációs eljárás lefolytatása nélkül kaphattak a felsőoktatási intézmények program-akkreditációs tanúsítványt, ha az Oktatási Hivatal a szakirányú továbbképzési programok és a költségterítéses képzési programok jegyzékét megküldte a FAT részére (2001. évi CI. törvény 19§ (6) bekezdés). A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXCI. törvény 11§ (4) bekezdése is rögzítette, hogy „a felsőoktatási intézmény az alapító okiratában foglaltak alapján – a felnőttképzési törvényben meghatározott intézményi akkreditáció nélkül – vehet részt a felnőttképzésben”. A 2011. évi CCIV. nemzeti felsőoktatásról szóló törvény jogfolytonosságot biztosított, a 3. § (4) bekezdés szerint „a felsőoktatási intézmények az alapító okiratukban foglaltak alapján – a felnőttképzésről szóló törvényben meghatározott intézményi, valamint a képzési programjukban szereplő képzések esetében program-akkreditáció nélkül – vehetnek részt a felnőttképzésben. A felsőoktatási intézmények, valamint a képzési programjukban szereplő képzések – a felnőttképzési törvényben meghatározott bejelentési eljárást követően – akkreditált intézményeknek, valamint akkreditált programnak minősülnek”.

Ennek megfelelően a felsőoktatási intézmények akkreditált felnőttképzési intézményeknek minősültek, és élvezhették ennek minden előnyét, például a felnőttképzési programok állami vagy európai uniós támogatását. Ezen kívül a felsőoktatási intézmények a velük felnőttképzési szerződéses jogviszonyban álló résztvevők számára alanyi jogon szervezhettek államilag elismert szakképesítés megszerzésére irányuló szakmai vizsgát. Ezt a pozitív helyzetet – a későbbiekben részletezett – 2013-as felnőttképzési törvény megszüntette.

A felsőoktatási intézmények számára biztosított előnyök ellenére a felsőoktatás sosem tudta kihasználni a felnőttképzésben rejlő lehetőségeket. Míg kis magánvállalkozások profitálni tudtak a felnőttképzés szervezéséből, addig a személyi és tárgyi feltételekben bővel-

kedő felsőoktatási intézmények a felnőttképzési piac töredékén voltak jelen, és a vállalatok által szervezett, tervezett képzésekben alig játszottak szerepet.

A felnőttképzési rendszer pedig mind minőségében, mind mennyiségében ugyanolyan nagy rendszer, mint a szakképzési vagy a felsőoktatási rendszer. 2013 augusztusában – a felnőttképzési intézmények elektronikus nyilvántartása szerint – 10.303 felnőttképzési intézmény biztosította a rendszer működését, ebből 1.595 volt akkreditált. Az Országos Statisztikai Adatszolgáltatási Program adatai szerint 2011-ben 720.460, 2012-ben 590.249, 2013-ban 748.962 felnőtt vett részt iskolarendszeren kívül szervezett általános, szakmai vagy nyelvi képzésben. Ezek a számok – bár elmaradnak az európai uniós átlagtól, valamint a hazai demográfiai és foglalkoztatási viszonyok által indokolt szinttől – semmiképpen nem tekinthetők elenyészőnek, az aktív korú (15–64 éves) népesség (2013-ban 6,67 millió fő) 10%-áról van szó. A statisztikai adatszolgáltatás hiányosságai miatt feltételezzük, hogy a valós részvételi adat ennél is magasabb, évente kb. 800 ezer főre lehet becsülni az iskolarendszeren kívüli felnőttképzésben résztvevők számát.

4. táblázat A felnőttképzésben résztvevők száma a képzés jellege szerint (fő)

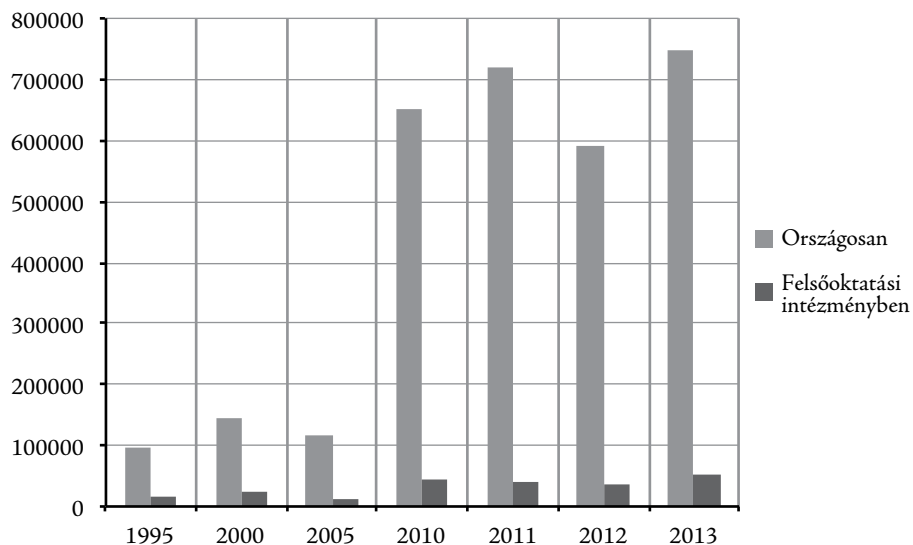
A képzés jellege	2010	2011	2012	2013
Állam által elismert, OKJ szakképesítést adó	106 553	113 851	112 919	152 017
Munkakörhöz, foglalkozáshoz szükséges, nem OKJ szakképesítést adó	54 904	51 937	51 602	56 594
Szakmai továbbképző	229 629	246 948	212 694	208 505
Hatósági jellegű képesítésre felkészítő képzés	42 855	48 052	43 550	51 256
Nyelvi képzés	96 634	95 673	68 376	128 219
Általános felnőttképzés	76 635	77 469	61 196	85 602
Informatikai képzések	31 724	68 548	26 085	46 308
Egyéb képzések	13 653	17 983	11 830	20 461
Összesen	652 587	720 460	590 249	748 962

Forrás: OSAP 2010–2013 alapján saját szerkesztés

A 4. táblázat adatai alapján az elmúlt években a felnőttkori tanulás leginkább szakmai továbbképzésekben valósult meg (a felnőttképzésben résztvevők 27–36%-a tanult szakmai továbbképző tanfolyamokon). Jelentős a részvétel az államilag elismert, azaz az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő szakképesítések megszerzésére irányuló képzésben (évente 16–22%). Népszerűek a nyelvi (13–18%), valamint az általános képzési programok is (11–12%).

2013-ban a 66 felsőoktatási intézményből 48 rendelkezett felnőttképzési intézményi akkreditációval. A 48 intézmény az utóbbi négy évben az átlagosan 700 ezer, képzésben résztvevő felnőttből körülbelül 40–45 ezer főt képzett. Ez azt jelenti, hogy a felsőoktatás felnőttképzési részesedése 5-6%-os.

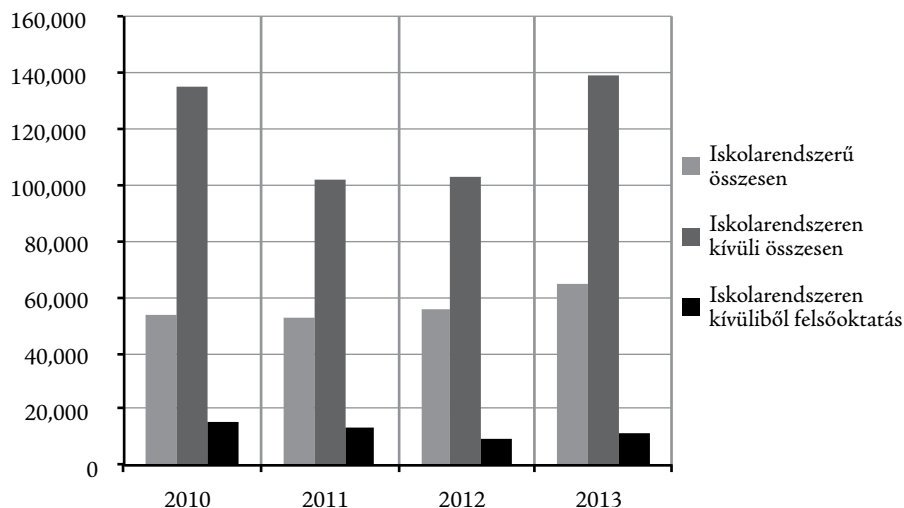
8. ábra Az iskolarendszeren kívüli képzésben résztvevők száma (fő)

Forrás: OSAP 1995–2013 alapján saját szerkesztés

Kevésbé ismert adat, hogy felnőttképzésben, azaz iskolarendszeren kívüli képzésben minden évben több mint kétszer többen szereznek államilag elismert OKJ-s szakképesítést, mint iskolarendszerű képzésben, azaz szakiskolában, szakközépiskolában (9. ábra). A felsőoktatás részesedése azonban ezen a területen is rendkívül csekély, 10% alatti.

9. ábra OKJ-s szakképesítést szerzők száma (fő)

Forrás: OSAP 2007–2013 és Emberi Erőforrások Minisztériuma 2013 alapján saját szerkesztés

A jogi szabályozásból adódó idilli állapot az új felnőttképzési törvény hatályba lépésével megszűnt a felsőoktatási intézmények számára. A 2013. szeptember 1-jén hatályba lépett 2013. évi LXXVII. új felnőttképzési törvény alapjaiban változtatta meg a felnőttképzés korábbi működési feltételrendszerét. A legjelentősebb különbség, hogy az új szabályozás nem terjed ki a felnőttképzés teljes palettájára. Az állam azokat a területeket kívánta szabályozni, amelyekért szakmai vagy finansziális garanciát vállal. Így az új törvényi szabályozás egyszerre teremti meg – a törvény hatálya alá tartozó OKJ-s, általános nyelvi és más támogatott képzések esetében – a szigorúan szabályozott, a – törvény hatálya alá nem tartozó képzések esetében pedig – a liberalizált felnőttképzési piacot.

A másik jelentős változás, hogy az eddigi kétszintű működés (nyilvántartási szint és akkreditációs szint) megszűnt, az új törvény hatálya alá tartozó képzések esetében a felnőttképzési tevékenység csak hatósági engedély birtokában kezdhető meg. Az új rendszerben új elemként jelenik meg a hatósági engedély, a képzési program előzetes minősítése, a szakmai és nyelvi programkövetelmény, a vagyoni biztosíték, az előzetes tudás kötelező mérése.

Az új törvény nem biztosít előjogokat a felsőoktatási intézmények számára. A felnőttképzési törvény 2013. szeptember 1-jei hatállyal módosította a felsőoktatási törvény 3. § (4) bekezdését az alábbiak szerint: „a felsőoktatási intézmények az alapító okiratukban foglaltak alapján – a felnőttképzésről szóló törvény szerint – vehetnek részt a felnőttképzésben (2013. évi LXXVII. törvény 37. §).

Eszerint a felsőoktatási intézmények más felnőttképzést folytató szervezetekkel azonos feltételek mellett szervezhetnek felnőttképzési tevékenységet. Amennyiben a törvény hatálya alá tartozó OKJ-s, általános nyelvi, vagy egyéb támogatott képzéseket kívánnak indítani, azt csak hatósági engedély birtokában tehetik meg. A törvény hatályán kívül eső képzéseket pedig szabad piaci szolgáltatásként nyújthatják.

Következtetések

A magyar felsőoktatás jellemzően csak a fokozathoz vezető képzési utakra koncentrál. Az akadémiai vonulaton kívül eső felnőttképzés nem stratégiai kérdésként, hanem egyfajta „kiegészítő”, többletbevételt teremtő tevékenységként jelenik meg a felsőoktatási intézmények tevékenységében. Rossz beidegződés, hogy a felsőoktatás szervezeti kultúrájába nem fér bele a felnőttképzés. Pedig az expanzió fontos és elismerésre méltó területe lehet. A konkrét munkahelyi követelményekhez kapcsolódó részképzések, rövid idejű szakmai képzések biztosíthatják leginkább a képzettség és a munkakör közötti megfelelést, harmóniát. Egyelőre azonban nagy kihívást jelent a felsőoktatás számára, hogy képessé váljon a rendkívül változatos, időben is gyorsan változó egyéni és munkaadói igények kielégítésére. Ez attitűdváltozást, több gyakorlatiasságot és másféle oktatói felkészültséget kíván.

IRODALOM

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA (2013): *Statisztikai tájékoztató – Oktatási évkönyv 2011/2012, 2012/2013*. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest.

EUROPEAN COMMISSION (2006): *Classification of learning activities – Manual*. Luxembourg,

European Commission. Letöltés: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BF-06-002/EN/KS-BF-06-002-EN.PDF (2014.04.24.)

EUROPEAN COMMISSION (2012): *Rethinking Education: Investing in skills for better socio-*

economic outcomes. Strasbourg, European Commission. Letöltés: http://ec.europa.eu/education/news/rethinking/com669_en.pdf (2014.02.10.)

FARKAS ÉVA (2013): *A láthatatlan szakma. Tények és tendenciák a felnőttképzés 25 évéről*. typiArt Médiaműhely Kft., Pécs.

FELVI (2014): *A felsőoktatásba jelentkezők és felvettek számának alakulása 2010 és 2013 között*. Letöltés: http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=1 (2014.03.10.)

GARAI ORSOLYA (2014): *Felnőttoktatás-e a részidős képzés?* In: Kiss László (szerk.): *A felsőoktatás szociális dimenziója. Az EUROSTUDENT V magyarországi eredményei*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest. Megjelenés előtt.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2003): *Szolgáltatások jegyzéke*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2013): *A felsőoktatásban való részvétel adatai*. Letöltés: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007a.html (2014.02.10.)

MAGYAR REKTORI KONFERENCIA (2013): *Felsőoktatási elvonások*. Letöltés: <http://www.mrk.hu/wp-content/uploads/2013/02/Fels%C5%91oktat%C3%A1si-elvon%C3%A1sok-2008-20131.pdf> (2014.02.10.)

MONDOLAT IRODA (2011): *„Minőségfejlesztés a felsőoktatásban”*
TÁMOP-4.1.4-08/1-2009-0002 Európai

Unió forrásból megvalósuló projekthez kapcsolódóan Felsőoktatási andragógiai – pedagógiai elemzés. Kutatási jelentés. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

OECD (2006-2013): *Education at a Glance 2006 és 2013 közötti kötetei*. OECD Indicators. OECD Publishing.

OECD (2012) *Education at a Glance 2012*. OECD Indicators. OECD Publishing.

OECD (2013): *Education at a Glance 2013*. OECD Indicators. OECD Publishing.

OSAP (2010-2013): *A felnőttképzésben résztvevők adatai*. Letöltés: <https://statisztika.nive.hu/> (2014.01.20.)

OSAP (1995-2013): *A felnőttképzésben résztvevők adatai*. Letöltés: <https://statisztika.nive.hu/> (2014.03.20.)

OSAP (2007-2013): *Felnőttképzésben OKJ-s végzettséget szerzettek száma*. Letöltés: <https://osap.nive.hu> (2014.01.09.)

POLÓNYI ISTVÁN (2012): *Állkreditek – áldiplomák? Iskolakultúra* 10. szám. 3-10.

1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról

2001. ÉVI CI. TÖRVÉNY a felnőttképzésről

2005. ÉVI CXXXIX. TÖRVÉNY a felsőoktatásról

2007. ÉVI CII. TÖRVÉNY a szak- és felnőttképzést érintő reformprogram végrehajtásához szükséges törvények módosításáról

2011. ÉVI CCIV. TÖRVÉNY a nemzeti felsőoktatásról

2011. ÉVI CX. TÖRVÉNY a nemzeti köznevelésről

2013. ÉVI LXXVII. TÖRVÉNY a felnőttképzésről